

Una proposta d'autoria per a les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I

MARTÍ DURAN
IES Sa Palomera (Blanes)

A la bona memòria de Francesc Roca i Sassot,
que encara m'havia d'explicar tantes coses.

1. Presentació

Una de les joies de la literatura catalana medieval són les quatre grans cròniques de Jaume I, Desclot, Muntaner i Pere III.¹ Un fet que sorprèn qualsevol estudiós de la historiografia és que la tradició cronística s'acabi d'una manera tan sobtada, amb la *Crònica* de Pere III.² Efectivament, després de Pere III continua havent-hi cròniques, però ja tenen unes característiques força diferents i ja no tracten de regnats concrets sinó d'històries de caràcter universal o general.³

¹ Un bon estudi d'aquestes cròniques continua essent el de RIQUER, Martí de, *Història de la literatura catalana*, vol. I, Barcelona, Ariel, 1993, 373-501.

² Vegeu el que en diu RIQUER, Martí de, *Història de la literatura...*, cit., 501: «amb la crònica de Pere el Cerimoniós es tanca el bell i magnífic cicle de les grans cròniques catalanes, la matèria narrada a les quals, des del *Libre dels feyts*, es va enllaçant en aquests quatre textos tan diferents, d'estil tan divers i d'autors que, de fet, tan poc tenen en comú. Dissortadament no tindran seguidors ni continuadors dignes d'importància en el segle xv, i a causa d'això, per molta que sigui la documentació que poseïm d'un Joan I o d'un Martí l'Humà, sempre ens mancarà llur fesomia buidada en la prosa de cròniques semblants a les quatre joies de la nostra historiografia».

³ Per exemple, Pere Tomic escriví unes *Històries e conquestes dels reys d'Aragó e dels comtes de Barcelona* (1438); Pere Miquel Carbonell és autor d'unes

Un conjunt de cròniques que, d'alguna manera, marquen la transició entre les quatre grans cròniques medievals i les que trobarem, posteriorment, al Renaixement, són les petites cròniques —Massó Torrents i Escartí les anomenen “croniquetes”— de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I. Aquestes cròniques es troben al manuscrit 212 de la Biblioteca de la Universitat de València i foren publicades primer per Verrié, en una edició de distribució privada,⁴ i, més recentment, per V. J. Escartí.⁵

Indiquem ja d'entrada que es tracta d'uns textos que no tenen res a veure amb els anteriors, ni per l'extensió (ara no som davant de llargues exposicions del regnat d'un o diversos reis, sinó de brevíssims resums, independents, de tres regnats que, en una edició moderna, no depassen les tres o quatre planes),⁶ ni per l'autoria (les tres cròniques que ens interessin són anònimes, i l'autor ha de pertànyer, forçosament, a una tipologia diferent de la dels autors de les cròniques medievals), ni per l'estil, que és expositiu i esquemàtic i, tret de presentacions obertament esbiaixades de la història, poc donat al lirisme o a l'excurs, com sí que s'esdevé en alguna de les cròniques medievals. Tanmateix, repetim, aquestes cròniques exposen els regnats que, cronològicament, vénen després del de Pere III i, com a mínim des d'aquesta perspectiva, sí que, en part, són una continuació de les cròniques medievals. És sobretot aquest el motiu que ha suscitat l'interès dels historiadors. A més, però, cal afegir-n'hi un altre: que l'actitud clarament pro-Trastàmara que presenten indica que hi ha alguna cosa que ha canviat, en la nostra historiografia i en la nostra història.

2. Descripció i datació del manuscrit

Abans d'endinsar-se en l'estudi de les cròniques que ens interessin, cal deixar constància d'un element que més endavant ens serà molt útil per a veure'n l'autoria i la finalitat. Com hem apuntat

Cròniques d'Espanya; el barceloní Francesch (no sabem si és nom o cognom) escriví durant la primera meitat del segle XV un *Libre de les nobleses dels reys*.

⁴ VERRIÉ, Federico Pablo, ed., *Crònica del regnat de Joan I*, Barcelona, 1950, i VERRIÉ, Federico Pablo, ed., *Crònica del regnat de Martí I*, Barcelona, Marquès de Mura, 1951. Concretament, formaven part d'una felicitació nadalenca.

⁵ ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra*, 15 (1993), 31-48.

⁶ RIQUER, Martí de, *Història de la literatura...*, cit., 502, indica que «de fet no són altra cosa que unes semblances biogràfiques amb l'exposició sumària d'alguns fets històrics».

anteriorment, aquestes cròniques apareixen en un volum miscel·lani, copiat tot ell per la mateixa mà, que és el ms. 212 BUV. El manuscrit conté tretze documents de natura diversa, a la manera dels tractats d'"història universal" que abundaran més tard durant el segle XV.⁷ El fil conductor dels tretze documents sembla ser, d'una banda, la legitimació de la figura d'un Trastàmara, Alfons el Magnànim i, de l'altra, la justificació de l'expansió italiana d'aquest rei.

Pel que fa a la datació de les cròniques i del propi manuscrit, podem dir que Amadeu Pagès, un dels primers estudiosos que s'hi aproximà, les datà entre el 1497 i el 1515, «sans doute à la même époque et sous la direction du même Carbonell».⁸ De manera semblant, Massó Torrents les datava a les darreries del segle XV.⁹ Escartí ha indicat que, a partir del tipus de lletra que féu servir l'escrivà, que és una minúscula cursiva de tipus cancelleresc, emparentada amb el mateix tronc de les escriptures llibreries que es troben datades entre la fi del segle XIV i les primeres dècades del segle XV a la Corona d'Aragó, el manuscrit s'ha de situar «a tot estirar a la dècada dels anys vint dels Quatre-cents».¹⁰ L'argument paleogràfic és irrefutable, però és massa estricte en la proposta dels anys vint com a *terminus ante quem*: fins ben bé la meitat del segle XV trobem lletres d'aquest tipus.

3. Elements d'aproximació a l'autor

Com hem indicat anteriorment, les tres cròniques que presentem en aquest estudi són anònimes. D'altra banda, no hi ha en el text cap

⁷ Els documents són, concretament, els següents: 1) Genealogia dels reis de Sicília. 2) Crònica. 3) Fragment amb notícies sobre Otger Cataló. 4) Altra istòria en què s'conté com los francesos levaren per rey Carles Manyes, e com son fill, apellat Ludovich, en vida del dit Carles Manyes, conquistà la ciutat de Barchinona de sarraïns. 5) Com lo dit Ludovich hedificà un bell monestir de dones qui hac nom Sent Pere. 6) Un text llatí de caràcter religiós. 7) Aquesta és la genealogia dels reis de França. 8) Aquesta és la genealogia dels reis d'Aragó. 9) Algunes rúbriques de l'obra següent i uns fragments sobre els orígens més remots de les terres hispàniques. 10) L'anomenada tradicionalment Crònica de sant Joan de la Penya. 11) Crònica del rei Pere el Cerimoniós. 12) Croniquetes de Joan I, Martí I l'Humà i Ferran I. 13) Capítols 293-298 de la Crònica de Ramon Muntaner.

⁸ PAGÈS, Amadeu, *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon III de Catalogne*, Tolosa / París, Henri Didier, 1941, XXI-XXII.

⁹ MASSÓ TORRENTS, Jaume, «Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional», *Revue Hispanique*, XV (1906), 550.

¹⁰ ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV...», *cit.*, 32.

indicació inqüestionable que ens permeti de proposar amb certa seguretat algun autor; com que es tracta de la còpia feta per un escrivà, l'anàlisi del tipus de lletra tampoc no ens portaria enlloc. La llengua emprada — mostra vacil·lacions en el vocalisme àton, de manera que ens fa pensar més aviat en un autor de dialecte oriental— no és tampoc un factor segur, ja que aquests dubtes poden procedir del copista, i no de l'autor, de les cròniques. En aquesta situació, és evident que qualsevol proposta d'autoria ha de procedir de l'anàlisi intrínseca de les mateixes cròniques, i d'eventuals relacions que puguem fer-hi amb referències contemporànies sobre empreses de caràcter historiogràfic.¹¹ És això el que ens proposem de fer en aquest estudi.

3.1. L'ACTITUD DECIDIDAMENT PRO-TRASTÀMARA DE LES CRÒNIQUES

Un primer element que sobta el lector que s'aproxima a aquestes cròniques és que els reis no hi són presentats de manera homogènia. Els dos darrers reis del casal de Barcelona, Joan I i Martí l'Humà, són plens de vicis; Ferran I, en canvi, és tot un espill de virtuts.¹² Vegem-ho amb més deteniment.

La Crònica de Joan I. S'hi indica que aquest rei rebia el sobrenom de "lo Descurat", i que «per ço li fon imposat tal sobrenom, car no havia ànsia alguna de res».¹³ A la mateixa pàgina s'explica que no assistí a la mort del seu pare, amb la qual cosa es deixa entendre —és el cas— que Pere III l'havia desautoritzat.¹⁴ A la pàgina 40, l'autor de la crònica ens fa

¹¹ Tant Verrié com Escartí han esbossat propostes sobre l'autoria: VERRIÉ, Federico Pablo, ed., *Crònica del regnat...*, cit., 14, considera que l'autor era un eclesiàstic valencià, per les moltes referències que fa a València en la seva obra. ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV...», cit., 37, considera que l'autor no ha de ser forçosament valencià, i el situa en «el grup dels escrivans, notaris i juristes de la Cancelleria», sense indicar, tanmateix, cap nom concret.

¹² Sobre la manipulació de la història en la historiografia medieval, vegeu HAUF, Albert, «Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals», dins MICHAEL, Ian i Richard Andrew CARDWELL, eds., *Medieval and Renaissance Studies in Honour of Robert Brian Tate*, Oxford, The Dolphin book, 47-61.

¹³ ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV...», cit., 39. A partir d'ara citem sempre segons l'edició d'Escartí.

¹⁴ Joan I no acceptà el matrimoni de Pere III amb Sibila de Fortià, ni tampoc la reconegué com a reina.

saber que el rei, al començament del regnat, empresonà la seva madrastra, la reina Sibil·la de Fortià. A la pàgina 42, es conta el detall que el rei no pagava els seus servents puntualment i, tot seguit, es critica l'afecció que tenia per la cacera¹⁵ i d'altres diversions cortesanes, que era l'únic que li interessava.¹⁶ En definitiva, doncs, el rei és presentat com a indolent i mandrós, poc preocupat pels afers d'estat i, en canvi, només dedicat a satisfer els seus plaers i afeccions personals.

La Crònica de Martí I. Una cosa semblant s'esdevé amb la crònica de Martí I. A la pàgina 43, ben al començament del text, se'ns indica que aquest rei rebé el sobrenom de "lo Ecclesiàstich", que li fou imposat «com cascun dia volia hoir tres misses e dehia les hores axí com un prevere ordinàriament». Una crítica implacable, doncs, a les seves pràctiques religioses. A la pàgina 44, se'ns explica que, des que tornà de Sicília,¹⁷ no féu cap acte de govern que pogués considerar-se assenyat.¹⁸

¹⁵ Aquest rei rebia el sobrenom de "el Caçador" o "l'Aimador de la Gentilesa". La dada, per tant, no és falsa del tot.

¹⁶ «La major ància que en ell era, si era fer cercar per lo món lo pus abtes ministres que trobar se poguessen, axí de esturments de corda com de bocha, e xantres, perquè li sonassen e cantassen davant tres vegades al dia, ço és, una de matí e l'altra a migdia e altra al vespre. E aquesta regla volia que fos servada cascun dia de la setmana. E ans que's gitàs, los donzells e donzelles havia fer davant si dançar e solaçar, exceptats los divendres. Més avant se adelitava de tenir molts ocells de casa de diverses natures, ab lurs arreus fets de plata d'or. E per semblant, infinits cans de diverses natures molt altament encoblats, divisats ab los cobles de brodadures, garnits de plata d'argent sobredaurat. E era mester als falconers e munters que tenia en gran nombre, que cascun diemenge se ajustassen en lo pati de son palau faent-li mostra dels dits ocells e cans, de la glòria dels quals ell molt se presava. E un dia part anava a cassa, o de munt o de ribera que enloch ne fos. E açò tots temps de sa vida fon son delit; e per los dits ministrers e cassadors se defahia, car tots quants diners haver podia, a aquells dava, car aquell poch patrimoni que son pare li jaquí, vené e donà e bernejà».

¹⁷ Des de 1392 a 1396, Martí I lluità a Sicília a favor del seu fill, Martí I, i que durant tot aquest temps es féu càrrec del regne la seva esposa Maria de Luna.

¹⁸ «Aquest rey en Martí d'Aragó, despuys que fon vengut de Cicília, no féu nenguns affers de cap, sinó que maridà sa germana dona Ysabell ab lo comte d'Urgell, appellat don Jayme, en l'any MCCCVI. En aquest mateix any, a XXIII dies de noembre, morí la reyna dona Sibília, muller que fon quarta e derrera del dit rey Pere Terç, la qual fon soterrada ab gran sol·lempnitat als Frares Menors de Barchinona. E per tal com aquest rey no havia la persona ben disposta a trebayll, com hagués aquella en opilació de carns e axí volgués viure reposat, lo rey de Sicília, fill seu, vahent la indisposició de son pare e desijant com a cavaller treballar en lo fet de les armes, com se trobàs en la plena flor de la joventut, de

D'altra banda, a la pàgina 45 se'ns explica que el rei morí sense descendència de Margarita de Prades, amb qui s'havia casat l'any 1409.

La Crònica de Ferran I. La presentació del rei Ferran I és totalment diferent: no hi trobem cap d'aquestes indicacions —moltes vegades, no gaire necessàries per a l'explicació de la història— sobre defectes morals. Ben al contrari, es destaca sovint el sentit de responsabilitat del rei; així, fins i tot estant greument malalt, s'adreça a la ciutat de Perpinyà, des de València, per trobar-s'hi amb l'emperador d'Alemanya,¹⁹ amb qui ha de discutir sobre el papat d'Avinyó.²⁰ Igualment, és un rei que es preocupa molt per la recta administració de la justícia, que hauria reformat si no hagués mort abans. Les paraules que li dedica són, d'altra banda, en tot moment elogioses, i presenten un totalment diferent dels anteriors.²¹

3.2. EL CONEIXEMENT PROPER DEL MÓN REIAL

Un segon element que podem tenir en compte a l'hora de procedir a identificar l'autor és que, en totes les cròniques i, especialment, en la de Ferran I, apareixen referències molt minucioses i detallades sobre determinades qüestions que s'hi relaten, com ara els dies exactes en què passaren determinades coses, o el nombre exacte d'instruments fets servir per a alguna cosa. Vegem-ho també amb alguns exemples.²²

3.2a) Després de contar l'elecció de Ferran I en el Compromís de Casp i les corts que celebrà a Saragossa, l'autor ens indica que el rei

edat de XXX anys, tramès a suplicar a aquest rey pare seu que li degués dar liscència de aquistar lo regne de Sardenya e fer aquell raduhir a hoberdiència de la casa d'Aragó, la qual cosa aquest rey son pare li atorgà».

¹⁹ Es tractava de Segimon I, que, per posar fi al Cisma d'Occident, propugnà la celebració del concili de Constança, en el qual participà.

²⁰ ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV..., *cit.*, 46.

²¹ Vegeu ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV..., *cit.*, 47. En parlar de la reforma de la justícia, llegim el següent: «Aquest rey amable de justícia e d'aquella molt especulatiu, no permès que per algun jurista fos fet tort a algun littigant, volent mal als mals, car no haguera soffert lurs cauteloses maneres. E per ço se havia més al cor, si Déu li hagués allongada la vida, de metre o reduhir en altra molt breu manera los actes dels littigis, per ço que la justícia hi fos pus prestament e fàcil, sens maxinoses dilacions de jutges e de parts, ministrada».

²² Tots ells procedeixen d'ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV..., *cit.*, 46.

s'adreçà a Barcelona, «on fou reebut a XXVIII de noembre del prop dit any».

3.2b) Quan es refereix a les cerimònies de coronació del rei, l'autor ens fa saber que «lo rey hanàs's coronar ab molt sol·lempnial festa en la ciutat de Saragoça, a XI dies de febrer de l'any MCCCCXIII, la qual coronació celebrada, lo dit rey, en lo mes de juny sigüent, se'n muntà en la vila de Morella».

3.2c) En referir-se al concili que ha de fer amb Segimon I, l'autor anònim ens conta que Ferran I anà a València, des d'on pretenia salpar cap a Niça —la ciutat on, de primer, s'havia de celebrar el concili—. Les dades sobre aquest viatge a València són molt minucioses: «per la qual rahó li covench armar en la ciutat de València, hon ell e al dit papa eren venguts, XIII galeas ab què y entenia anar». Igualment, se'ns explica que, a València, «a cap de XXII dies après d'aquesta festa, lo dit rey en Ferrando enfermà de malaltia corporal incurable».

Aquesta minuciositat revela que l'autor o bé tenia accés directe als arxius reials —era, per exemple, l'arxiver de la Cancelleria— o bé tenia algun altre tipus de familiaritat molt marcada amb el rei.²³

3.3. EL CONEIXEMENT DES DE DINS DE LA CANCELLERIA

Un tercer element que cal tenir en compte, aprofundint en aquesta possible relació de l'autor amb la Cancelleria, és que algunes dades que se'ns donen indiquen que l'autor coneixia bé el món cancelleresc, des de l'interior mateix. Vegem-ho en algunes mostres:

²³ Un cas estrany de crònica elaborada des de la no familiaritat amb el rei és el de Pere Tomic, autor de les *Històries e conquestes dels reis d'Aragó*, acabada el 1438, que és un intent d'història general des de la creació del món fins al començament del regnat d'Alfons el magnànim. Tomic era un cavaller, fill del batlle de Bagà i procurador de les baronies de Pinós i Mataplana. També fou castellà del castell d'Aristot, a l'Alt Urgell, els anys 1446-47. Un dia caldrà investigar d'on va treure Tomic tota la informació que contenen les seves *Històries*. D'altra banda, Melcior Miralles, a qui s'ha atribuït el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* (on sembla donar notes autobiogràfiques els anys 1419, 1423, 1433 i 1434), no pertanyia a la Cancelleria, però sí que tenia relació amb el món reial: era capellà d'Alfons IV de Catalunya-Aragó, i el 1466 fou nomenat sots-sagristà de la seu de València, càrrec que tingué fins a la mort.

3.3a) L'autor de la recopilació del ms. 212 de la BUV, que és també el de les cròniques anònimes, està molt preocupat pel protocol de la cort i per la reglamentació dels seus oficis. Això es veu en uns afegits que fa a la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, que, com hem dit, és l'onzè document contingut al manuscrit. En parlar de les *Ordinacions* de Pere III, se'ns diu que «foren meses per escriptura en latí, e après, a pregàries del dit rey, per lo dit archabisbe qui aquellas dictà e causà en tanta perfecció, que no és cosa que y sia supèrflua, reprehensible ne esmenadora, foren reduïdes en romanç, per les quals Ordinacions tot quant de la cort reyal vuy en dia sorteix per estil d'aquellas, qui escriptura sia, és dita procedir de santedat».²⁴ A la pàgina 46 de la crònica de Ferran I també es diu que aquest rei «ordonà sa casa segons la Ordinació del dit rey Pere Terç».

3.3b) Igualment, l'autor anònim de les nostres cròniques està atent a les maniobres dels consellers reials, com demostra el fet que consigní a la crònica del rei Martí l'empresonament dels nobles del cercle del rei Joan.²⁵

3.3c) El nostre autor està preocupat pel fet que alguns monarques, com ara Joan I, no paguin regularment els seus servidors, cosa que sembla que el pot perjudicar.²⁶

4. Una proposta concreta d'autoria: Jaume Garcia

De tots els elements que hem indicat fins ara, semblen desprendre's les següents conclusions: el nostre autor és favorable als Trastàmara; té accés a l'Arxiu Reial, del qual era, probablement, un

²⁴ Vegeu ff. 276v-278v.

²⁵ ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV..., cit., 43: «Aquest rey [Martí I] era en Sicília quant son germà, lo rey en Johan, morí. Lo qual mort, la terra, sentint-se agreujada dels consellers qui eren estats seus, a consell dels quals en sa vida havia fets actes injusts contra la terra, en tant que si aquell rey hagués més viscut, haguera mesa la dita terra a total destrucció, e per dar càstich a aquests e aximpli als consellers dels reys esdevenidors, levà's, ço és, los regnes e comtats qui foren de un acort, a metre aquells en presons, axí com fon complit per obra».

²⁶ ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV..., cit., 42.

arxiver; té una formació jurídica molt correcta,²⁷ la qual cosa, tanmateix, no indica forçosament que sigui un jurista professional, ja que els membres de la Cancelleria adquirien normalment aquesta formació pel contacte amb el tipus de documents amb què tractaven;²⁸ i escriu després de la mort de Ferran I, regnant ja Alfons el Magnànim, però no gaire entrat el segle XV, ja que la paleografia del manuscrit no permet d'anar gaire més lluny. Si hom posa en relació tots aquests elements, arriba a la conclusió que un candidat extremadament idoni és un dels arxivers Garcia i, més concretament encara, Jaume Garcia,²⁹ fill de Diego Garcia.

²⁷ En llegir aquests textos, efectivament, sorprenen la precisió i el rigor amb què hi són tractades les qüestions jurídiques, la qual cosa ens fa pensar que l'autor de les cròniques havia de tenir una formació d'aquest tipus. Vegem-ho, també, sobre la base d'exemples concrets: a) Martí I l'Humà assumeix el govern del regne de Sicília «per virtut de la donació per son pare, lo rey en Pere» (pàgina 40); b) L'any 1392, Martí I l'Humà es casa amb Maria de Luna per «paraules de present» (pàgina 41); c) L'any 1400 mor la reina Maria I de Sicília i institueix que els reis de l'illa seran el Martí I el Jove (fill de Martí I l'Humà) i els seus successors: «la qual reyna en la malaltia de què morí, en son plen seny e ferma memòria, ordonà son testament, en lo qual hereu seu universal lo dit rey de Sicília, marit seu, a totes ses volentats faedores instituí. Per què és ara açí conclòs lo fet de Sicília, com e en qual manera: vulles per lo testament del rey Frederich lo Veyll, vulles per virtut de la Gregoriana, lo regne de Sicília és de bon dret dels succehidors d'aquell dit rey en Martí» (pàgina 43). És evident que en aquest passatge hi apareixen moltes fórmules de la fraseologia jurídica i molts detalls que només algú familiaritzat amb el món del dret sap escriure amb la fluïdesa del nostre autor: «son plen seny e ferma memòria», «hereu universal», «de bon dret», etcètera; d) Carles III el Noble, rei de Navarra, accepta casar la seva filla Blanca amb Martí I el Jove i, tot i que no era primogènita, «la féu jurar per primogènita sua, no contestant fos segona filla en generació» (pàgina 44). La preocupació pel lloc que ocupa un fill dins de la descendència d'una persona sembla molt pròpia d'algú familiaritzat amb testaments i d'altres documents jurídics.

²⁸ Segons RUBIÓ, Jordi, «L'arxiver Diego Garcia», *Cuadernos de arqueología e historia de la ciudad*, 12 (1968), 133-151, el pare de Jaume Garcia, Diego, era notari de professió. Com que el fill aprengué la professió d'arxiver del pare, és lògic pensar que, si no tenia una formació jurídica, sí que almenys estava familiaritzat amb el món del dret pels ensenyaments que li havia donat el pare. D'altra banda, sobre la importància que tots els membres de la Cancelleria tinguessin coneixements de dret, sobretot des de Pere III, vegeu RUBIÓ, Jordi, «L'arxiver Diego Garcia...», *cit.*, 135-138. Rubió, a més, estableix una classificació dels escrivans i indica quins havien de ser notaris i quins no.

²⁹ Per a una presentació de tots els funcionaris de la Cancelleria Reial, amb estudi de les funcions i noms, sota els regnats de Ferran I i Alfons el Magnànim, es pot consultar SEVILLANO COLOM, Francesc, «Cancillerías de Fernando I de Antequera y de Alfonso V el Magnánimo», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXV (1965), 169-216.

La figura de Diego Garcia, que fou arxiver des de 1415 fins al 1436, fou molt ben estudiada per Jordi Rubió.³⁰ La del seu fill Jaume, que ho fou fins al 1476 (any en què fou substituït per Pere Miquel Carbonell)³¹ no ha estat objecte, en canvi, de cap estudi monogràfic, i modernament només Martínez Ferrando li ha dedicat una atenció una mica especial.³² Tanmateix, tots els autors estan d'acord a destacar que, contràriament al seu pare, del qual no hi ha constància que dugués a terme cap activitat humanística,³³ del fill sí que podem afirmar que era un important estudiós dels clàssics, un humanista de certa volada que, a més, ens deixà alguns escrits de tipus historiogràfic.

Si bé els autors moderns no diuen gran cosa sobre Jaume Garcia, tenim la sort, en canvi, de comptar amb una referència contemporània d'excepció: la de Pere Miquel Carbonell, que, com hem dit, el substituï en el càrrec i el coneixia prou bé. Al seu *De viris illustribus catalanis* Carbonell ens diu el següent sobre el seu antecessor:³⁴

³⁰ RUBIÓ, Jordi, «L'arxiver Diego Garcia...», *cit.* Vegeu també RUBIÓ, Jordi, «Guillem Ponç, secretari del rei Martí, contemporani de Bernat Metge», *Estudis Romànics* (1966), 67-84.

³¹ Sobre Carbonell, ara es pot consultar l'estudi i edició crítica de les seves *Cròniques d'Espanya*: CARBONELL, Pere Miquel, *Cròniques d'Espanya* (ed. Agustí ALCOBERRÓ), Barcelona, Barcino (Els Nostres Clàssics), 1997, 2 vols.

³² MARTÍNEZ FERRANDO, Jesús Ernest, «Aportación de datos acerca del archivo real de Barcelona y sus archiveros durante los reinados de Juan II y Fernando el Católico», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, LXIII (1951), 117-119. Segons aquest autor, «Jaime García alcanzó mayor prestigio que su padre al frente del Archivo Real; también lo alcanzaría como erudito e historiador. En uno de los índices redactados por él nos ha dejado una *Genealogía de los reyes de Aragón*. Se dice que llegó a escribir una *Historia de Cataluña* y tal renombre vino a alcanzar que un príncipe de cultura tan refinada como lo fue Renato de Anjou le encargaría desde su lejana corte una *Historia de las batallas*. El propio Carbonell que había de suceder como archivero a Jaime García (fallecido el 26 de octubre de 1475) le califica de "viro optimo et cordato" al aludirle en su toma de posesión del cargo y asimismo le cita elogiosamente en el prólogo de sus célebres *Exequias*, donde le denomina "fidelissim, bell scriptor e de bon renom e fama". Tal vez lo de "bell scriptor" se refiere a la bella caligrafía que poseía García, que fácilmente puede admirarse en los memoriales que redactó».

³³ Cf. RUBIÓ, Jordi, «L'arxiver Diego Garcia...», *cit.*, 133.

³⁴ Vegeu aquest fragment del *De viris illustribus catalanis* dins la *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, XXVIII (1865), 242-243. Ha estat editat modernament per VILALLONGA, Mariàngela, *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell*, Barcelona, Associació de Bibliòfils, 1988, 78-83, amb traducció i notes.

Jacobus Garcias, regius archivarius qui fuit praecesor meus Petri scilicet Michaelis Carbonellis in officio Regii Archivi Barchinonensis.

Non praetermitendum censui Jacobum Garciam Barchinonensem quamvis mihi et amicissimum et eodem scribendi diligentia ac studio coniunctum. It est cui nostra regio nec parem bonitate aut priscae fidei tenacitate aluit. Transcriptis fabre libros innumeros non tam optime emendatos quam elegantissime exaratos. Studia quoque humanitatis ac artes omnes maxime coluit nec sacrarum litterarum ignarus grammatica praesertim se oblectatus est. Codices multos est interpretatus emendavitque ac notavit. Terentium autem iamdiu corruptum magnis lucubrationibus et pertinaci diligentia solertissime emendavit. Patrias historias Aragonumque Regum genealogias percalluit quippe et archinotarius et tabellio sacrorum scriniorum Regiique Archivi fuit. Cuius multae extant notationes et apostillae ad historias et grammaticam pertinentes quae a viris doctis non mediocriter approbantur. Mortem obiit ex pestilentia Barchinone VI calendas octobris circa noctis medium anno christiana religionis MCCCCLXXV sub Sixto IIII pontifice maximo et Joanne II Aragonum rege.

D'aquest text, tenint en compte el que ens interessa, hem de destacar-ne les següents dades: Garcia va ser amic de Carbonell,³⁵ amb qui compartia la mateixa passió pels estudis humanístics i històrics; va copiar molts llibres, no pas aplicant-hi una crítica filològica estricta però sí dotant-los d'una presentació excel·lent —tanmateix, sí que va editar bé altres còdexs, entre els quals destaca un Terenci—; coneixia perfectament les “històries de la pàtria” i les genealogies dels reis d'Aragó; i va escriure moltes anotacions i explicacions per a aclarir obres històriques.

Que aquesta informació de Carbonell és rigorosa ho contrasta perfectament que alguns documents que ens cita encara es conserven

³⁵ Cf. CARBONELL, Pere Miquel, *Cròniques d'Espanya, cit.*, vol. I, 23. Segons Alcoverro, «és possible que Jaume Garcia obrís a Carbonell les portes de l'Arxiu Reial i que guiat per ell anés familiaritzant-se amb la seva abundosa documentació. La tendència hereditària del càrrec —visible tant a través de la nissaga Garcia com de les famílies Carbonell i Viladamor— permet suposar que Jaume Garcia veïés en el ja no tan jove Pere Miquel el dofi que havia de perpetuar-lo. D'altra manera es faria difícil justificar la sobtada irrupció de Carbonell a l'Arxiu Reial, i també l'aparent familiaritat amb què hi treballà des dels primers dies».

actualment i, en efecte, responen als criteris que ens indica l'arxiver.³⁶ Per exemple, Rubió³⁷ ens esmenta dos memorials de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (el 32 i el 44-45) que fins aleshores s'havien atribuït a Carbonell i que ell considera obra dels Garcia pare i fill.³⁸ Es tracta, concretament, de l'*Anologia regum Aragonum* i del *Memoriale regum Aragonum comitum Barcinonae*. En el segon d'aquests memorials hi ha, per exemple, un arbre genealògic dels reis d'Aragó des de Ramon Berenguer IV fins a Martí I l'Humà;³⁹ cada príncep té el nom inscrit en un cercle, i s'hi indica la seva relació familiar amb el següent; el cercle de Ramon Berenguer IV és sobremuntat per una corona reial; unes ratlles paral·leles, que van de cercle a cercle, relacionen les diverses anelles de la genealogia; els fills mascles són esmentats cadascun dins d'un cercle, però només és indicada la successió dels qui foren reis. És, certament, un *liber elegantissime exaratus*.

Com que la informació de Carbonell sembla, doncs, fiable, hi aprofundirem una mica més. Tot i que no ho diu de manera clara, Carbonell sembla indicar que Garcia, d'una banda, coneixia perfectament les genealogies i les "històries de la pàtria" dels reis d'Aragó —és això el que vol dir el verb *percallesco*, que va portar de gairell Rubió—.⁴⁰ De l'altra, també va escriure obres històriques; no pas grans obres històriques, és cert —l'autor de les *Cròniques d'Espanya* havia de mirar forçosament amb un cert somriure les brevíssimes cròniques de Garcia—, però sí *notationes et apostillae*. Doncs bé, no sembla versemblant que les *patriae historiae* siguin les quatre grans cròniques i, concretament, la *Crònica de Sant Joan de la Penya* i la del rei Pere el Cerimoniós, que, com hem dit, apareixen al ms. 212 de la BUV, com a desè i onzè document, respectivament? No és evident que en aquest ms. hi ha diverses genealogies i, en el vuitè document, una genealogia dels reis d'Aragó? I, no és cert que les tres cròniques poden ser qualificades de *notationes* o *apostillae*?

³⁶ Vegeu alguns exemples manuscrits de Diego i Jaume Garcia a RIERA I SANS, Jaume, *Catálogo de memoriales e inventarios. Siglos XIV-XIX. Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid, Ministerio de Educación y Cultura, 1999, 70-88.

³⁷ RUBIÓ, Jordi, «L'arxiver Diego Garcia...», *cit.*, 143.

³⁸ Actualment no hi ha dubtes sobre aquesta autoria.

³⁹ Vegeu una fotografia d'aquesta genealogia a RIERA I SANS, Jaume, *Catálogo de memoriales e inventarios...*, *cit.*, 84.

⁴⁰ RUBIÓ, Jordi, «L'arxiver Diego Garcia...», *cit.*, 148.

Al meu entendre, en aquesta semblança biobibliogràfica Pere Miquel Carbonell s'està referint precisament al text del ms. 212 de la BUV, que Jaume Garcia manà copiar o copià ell mateix. A més, sabem que Carbonell coneixia el contingut del manuscrit⁴¹ o, com a mínim, la part que conté les tres cròniques que ens n'han interessat, perquè les fa servir i les copia sense misericòrdia en les *Cròniques d'Espanya*.⁴² I això, per cert, encara vincula més l'autor anònim d'aquestes cròniques —que ara hem identificat amb Jaume Garcia— amb el món de la Cancelleria, ja que, essent Carbonell un arxiver d'aquesta institució, el més versemblant és que l'obra fos redactada en el seu si, conservada igualment allí i emprada, després, pel successor de Garcia, que, com hem dit, era el propi Carbonell.

Ens queda encara apuntar com es pot relacionar aquest tipus d'obra amb l'activitat d'un arxiver com Jaume Garcia. La resposta d'aquesta pregunta és senzilla: com indica Rubió, els arxivers feien una tasca «no solament de còpia i d'autenticació, sinó principalment de recerca».⁴³ Aquests funcionaris rebien peticions dels reis arran de determinats esdeveniments, sobre els quals havien de preparar el que actualment anomenariem “dossiers”. De vegades, els reis necessitaven informació sobre algun tema per tal de resoldre alguna qüestió política important,⁴⁴ i

⁴¹ Segons ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV..., *cit.*, 31-32, «el volum manuscrit que ens ocupa val a dir que és conegut des d'antic, i ja en donaven la referència l'erudit valencià Pérez Bayer i el bibliògraf Latassa, els quals n'assenyalaven l'existència, tot formant part de la biblioteca privada del canonge valencià Vicent Blasco, rector de la Universitat. Blasco, en morir, llegà el volum, juntament amb la resta dels seus llibres, a l'esmentada institució, tal i com testimonia encara l'*ex-libris* imprès que figura al segon full de guarda, sota el títol, de mà moderna. El recorregut anterior del manuscrit ens és, ara com ara, desconegut en bona mesura, si exceptuem que fou confegit a la Cancelleria dels reis d'Aragó i que el 1709 encara hi era, com assenyalà Feliu de la Peña als seus *Anales de Cataluña*, tot anomenant-lo amb el títol que actualment hi figura».

⁴² Agustí Alcoberro en diu el següent en nota a peu de pàgina (CARBONELL, Pere Miquel, *Cròniques d'Espanya*, *cit.*, vol. II, 148, n. 1): «Carbonell segueix en aquest capítol gairebé literalment les breus cròniques afegides a la Crònica de Pere el Cerimoniós en el ms. 212 de la Biblioteca Universitària de València, que van ser redactades al començament del segle XV per un cortesà partidari dels Trastàmara».

⁴³ RUBIÓ, Jordi, «L'arxiver Diego Garcia..., *cit.*, 139.

⁴⁴ Al mes d'octubre de 1414 Ferran d'Antequera, des de Montblanc, on les Corts eren aplegades, demanava amb urgència a Diego Garcia que li trametés «los processos de corts convocades per reys d'Aragó predecessors nostres a qualsevol de nostres regnes e terres, stants ells fora lo regne». Els havia «mester

era aleshores quan els arxivers els preparaven un *memorial* —com diu el nom, un text que ajudava a recordar— que, sovint, era molt extens. Es pot constatar que aquests memorials no eren sempre del tot objectius, ja que servien per defensar un punt de vista concret, d'una part.

Sigui perquè el manuscrit que ens interessa fos, ell mateix, un memorial —com hem dit, sabem que els Garcia en van escriure—, sigui perquè, tot i ser una obra d'una altra mena, n'adoptés, per simbiosi, l'estructura, el cert és que l'esquelet que presenta aquest manuscrit no és pas altre que el d'un memorial. I un memorial, a més, amb una finalitat propagandística concreta, advertida ja per Escartí:⁴⁵ afermar la dinastia dels Trastàmara en el tron d'Aragó i justificar les ambicions del Magnànim que estava duent a terme una empresa extraordinària al sud d'Itàlia.

No són infreqüents els personatges relacionats amb el món de la Cancelleria que han deixat la seva petja en la literatura catalana. El més gran, és clar, és Bernat Metge, secretari del rei Joan I, però també hi ha Pere Miquel Carbonell, arxiver sota Joan II i Ferran II. Si acceptem l'autoria de Jaume Garcia per a aquestes cròniques, tindriem una nova mostra de vinculació entre Cancelleria i literatura humanística i trobaríem un predecessor a la tasca de Carbonell, amb una ambició més modesta, però amb uns interessos en essència similars.

necessàriament» (registre 2399, ff. 139-140). La reina Maria, el juny de 1420, demanava des de Saragossa còpia dels registres sobre l'almirall de Sicília (registre 3164, f. 31). L'any següent —i des de Tortosa, on ella presidia les Corts— manava que li fossin tramesos els processos de les Corts generals de Montçó celebrades pels reis Pere i Joan, «ben plegats e coberts en manera secreta» (registre 3163, f. 109). El febrer de 1430 la mateixa reina Maria demanava també des de Tortosa, on el seu marit havia obert les Corts, el procés de les de Perpinyà de l'any 1350 (registre 3171, f. 5). El 25 de novembre de 1427, quan el comte d'Urgell havia estat dut al castell de Xàtiva, el rei demanà a Diego Garcia còpia de la sentència del rei Ferran contra el seu contrincant, a instància del camarlenc Joan Martínez de Luna (registre 2577, f. 73), nebot de l'antipapa Benet XIII.

⁴⁵ ESCARTÍ, Vicent Josep, «El ms. 212 de la BUV..., *cit.*, 39.